

**อยู่กับน้ำ: การจัดการปัญหาอุทกภัยของ
ชุมชนหาดสวนสุข 1 จังหวัดอุบลราชธานี¹**
**Living with Water: Flood Disaster Management of
Hat Suan Suk Community 1, Ubon Ratchatani**

วาสนา ศรีจำปา², ดร.ปีนวดี ศรีสุพรรณ³
Wasana Srichampa, Pinwadee Srisupan

บทคัดย่อ

ปี 2554 ชุมชนหาดสวนสุข 1 เป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานีที่ประสบปัญหาน้ำท่วมหนักในรอบ 10 ปี ทำให้ประชาชนหลายครอบครัวต้องอพยพออกจากบ้านเรือนและอาศัยอยู่ในที่พักริมถนนชั่วคราว จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการรับมือและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมของชุมชนและรัฐท้องถิ่น พบว่าหน่วยงานในส่วนจังหวัดและท้องถิ่นมีแผนการรับมือกับสถานการณ์น้ำท่วมอย่างชัดเจน และชุมชนสามารถปรับตัวในระหว่างประสบภัยพิบัติน้ำท่วม เนื่องจากเคยประสบกับปัญหาดังกล่าวมาก่อนหน้า ทั้งยังมีการช่วยเหลือของคนภายในชุมชนและเครือข่าย เช่น การช่วยกันสร้างที่พักชั่วคราว การช่วยเหลือรับฝากสิ่งของน้ำท่วม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นการใช้ทุนทางสังคมในการจัดการปัญหาในภาวะวิกฤติ

คำสำคัญ: น้ำท่วม, ชุมชนหาดสวนสุข 1, การจัดการรับมือกับภัยพิบัติ, ทุนทางสังคม

¹ บทความชิ้นนี้มาจากการวิจัยเรื่อง “อยู่กับน้ำ : กรณีศึกษาน้ำท่วมชุมชนหาดสวนสุข 1 จังหวัดอุบลราชธานี” และส่วนหนึ่งของรายงาน “การจัดทำดัชนีชี้วัดการเตรียมความพร้อมรับมืออุทกภัย (Flood Disaster Preparedness Indices: FDPI) กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี”

² บัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

³ อาจารย์ สาขาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Abstract

In 2554 Had Suansuk 1 Community faced heavy floods that caused many families to evacuate from homes and lived at shelter along roadside. This research studied 20 cases on the management and response to flooding at communities and local government level. It was found that there was clearly a local government preparation plan to deal with the flood. At the community's level, the local people could adopt to living with flood because they used to face the problems before. There was also the help among the communities and kinship which reflected the use of their social capital among crisis.

Keywords: Flood, Had Suansuk 1 Community, Disaster management, social capital

1. บทนำ: สถานการณ์น้ำท่วมในจังหวัดอุบลราชธานี

ในช่วงปลายปี 2554 เกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมในหลายพื้นที่ในประเทศไทยทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคอีสาน ซึ่งถือว่าเป็นมหาอุทกภัยครั้งใหญ่ของไทย และจังหวัดอุบลราชธานีก็เป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่เผชิญกับสถานการณ์น้ำท่วมนี้เช่นกัน อุบลราชธานีถือเป็นจังหวัดสุดท้ายปลายทางของน้ำที่หลากมาในภาคอีสานตอนใต้ โดยน้ำจะไหลลงสู่มแม่น้ำมูล ก่อนออกสู่มน้ำโขง จึงทำให้ชุมชนต่างๆที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลต่างได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมในครั้งนั้น ซึ่งมีทั้งพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมเป็นประจำ และมีทั้งพื้นที่ที่น้ำไม่เคยท่วมด้วย

ปี 2554 จังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วม รวม 25 อำเภอ 156 ตำบล 1,243 หมู่บ้าน 84,947 ครัวเรือน 384,056 คน ราษฎรอพยพ 1,535 คน สำหรับสถานการณ์น้ำท่วมในเขตตัวเมือง จำนวน 2 อำเภอ 2,776 ครัวเรือน ประกอบด้วยอำเภอเมืองอุบลราชธานี บริเวณเทศบาลนครอุบลราชธานี 1,605 ครัวเรือน รวม 6,234 คน อพยพ 132 ครัวเรือน 410 คน และอำเภวารินชำราบ บริเวณเทศบาลเมืองวารินชำราบ 1,171 ครัวเรือน รวม 3,931 คน อพยพ 242 ครัวเรือน 810 คน (สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดอุบลราชธานี 2554) ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาตามมาในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ความเสียหายต่อทรัพย์สิน การดำรงชีวิต การขาดรายได้ การหยุดเรียน การถูกขโมยทรัพย์สิน รวมทั้งปัญหาสุขภาพทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เป็นต้น⁴

ชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำมูลโดยเฉพาะในบริเวณใกล้เชิงสะพานเสรี ประชาธิปไตย และสะพานรัตนโกสินทร์ 200 ปี ในพื้นที่เทศบาลเมืองวารินชำราบ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากเป็นประจำเกือบทุกปี แม้จะมีการสร้างเขื่อนเป็นกำแพงกั้นน้ำในพื้นที่บริเวณชุมชนหาดสวนยา แต่ก็ไม่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดน้ำท่วมได้ สาเหตุที่บริเวณดังกล่าวโดนน้ำท่วมเนื่องจากเป็นพื้นที่

⁴ อย่างไรก็ตาม ระเบียบความรุนแรงของสถานการณ์น้ำท่วมอยู่ในระดับ 2 มีจังหวัดเป็นหน่วยงานรับผิดชอบสูงสุด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อำนวยการจังหวัด รับผิดชอบในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยในเขตจังหวัด ซึ่งต่างจากความรุนแรงของน้ำท่วมในภาคกลางที่อยู่ในระดับสูงสุดคือ 4 ที่มีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้บัญชาการ

ต่ำตามธรรมชาติที่เรียกว่า พื้นที่ชุ่มน้ำ แต่กลับมีสิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนมากทั้งการก่อสร้างชุมชน รวมถึงมีห้างสรรพสินค้า ร้านขายวัสดุก่อสร้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นการขวางทางน้ำ เมื่อปริมาณน้ำมีมากจึงเกิดน้ำท่วมอยู่เป็นประจำ ในปี 2554 ปริมาณน้ำได้สูงกว่าในรอบสิบปีที่ผ่านมา จึงทำให้น้ำได้เข้าท่วมสองฝั่งในเขตชุมชนของเทศบาลนครอุบลราชธานี รวมถึงพื้นที่ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ

จากสถานการณ์ข้างต้น บทความนี้นำเสนอวิธีการจัดการ การรับมือ และการแก้ไขปัญหาที่ท่วมของชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น ในกรณีของชุมชนหาดสวนสุข 1 เทศบาลวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีที่เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ประสบเหตุการณ์น้ำท่วมหนักในรอบ 10 ปี ข้อมูลที่ได้มาจากการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 20 กรณีศึกษา โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสี่ส่วน ส่วนที่หนึ่งคือบทนำซึ่งนำเสนอสถานการณ์ทั่วไปในพื้นที่อุบลราชธานี ส่วนที่สองนำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการรับมือกับภัยพิบัติและการเตรียมการรับมือกับภัยพิบัติของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนที่สามนำเสนอผลกระทบจากน้ำท่วม วิถีชีวิตและการปรับตัวของชุมชนระหว่างประสบภาวะน้ำท่วม ตลอดจนวิธีการรับมือของชุมชนและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และส่วนที่สี่ เป็นส่วนสรุปและให้ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ภาพที่ 1: น้ำท่วมบริเวณริมสะพานรัตนโกสินทร์ฝั่งวารินชำราบ

2. การจัดการและรับมือกับภัยพิบัติของหน่วยงานในพื้นที่

การบริหารจัดการภัยพิบัติ หมายถึง การบริหารจัดการ การกำหนด มาตรการ การดำเนินการ และการปฏิบัติการในหลายด้านหลายเรื่อง ด้วย วัตถุประสงค์หลักสองประการ กล่าวคือ หนึ่ง เพื่อลดผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภัย พิบัติ ให้อยู่ในระดับน้อยที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ และสอง เพื่อให้ผู้คน ทรัพย์สิน อาคารสิ่งก่อสร้าง โครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับ ผลกระทบจากภัยพิบัติ สามารถฟื้นฟูจนคืนสภาพเดิมได้โดยเร็วที่สุดเท่าที่เป็นไป ได้ โดยสามารถแบ่งออกมาเป็นสามระยะเวลาสำคัญ ดังต่อไปนี้ (เรวดี ประเสริฐ เจริญสุข, 2553: 31)

1. ก่อนเกิดภัย – กำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ และป้องกันและบรรเทาผลกระทบจากภัยพิบัติซึ่งอาจเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้ง เตรียมความพร้อมในการรับมือจัดการเมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้น

2. ระหว่างเกิดภัย – แจ้งเตือนภัย อพยพ และหลบภัย อย่างมี ประสิทธิภาพและทันเหตุการณ์ อำนวยความสะดวกและประสานงานเพื่อรับมือจัดการกับ สถานการณ์ฉุกเฉิน ช่วยชีวิตผู้ประสบภัย ดูแลผู้บาดเจ็บ และค้นหาผู้คนที่สูญ หาย

3. หลังเกิดภัย – ในระยะสั้น ช่วยเหลือเบื้องต้น เช่น จัดหาปัจจัยสี่และ ที่พักชั่วคราว ซ่อมแซมโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคที่สำคัญ ฯลฯ ใน ระยะยาว ฟื้นฟูสู่สภาพเดิมและพัฒนาอย่างยั่งยืนในหลายด้านหลายเรื่อง เช่น ที่ อยู่อาศัยและบ้านเรือน งานอาชีพ กายภาพของพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐานและ สาธารณูปโภค ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

จากแนวความคิดดังกล่าว หน่วยงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ของจังหวัดได้มีการเตรียมแผนรับมือทั้งการให้ข้อมูลปริมาณน้ำ การ ประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ การเตรียมเจ้าหน้าที่อาสาสมัครเตือนภัย เป็นต้น เมื่อ เกิดเหตุภัยพิบัติน้ำท่วม จังหวัดอุบลราชธานีก็ได้ตั้งศูนย์ปฏิบัติการร่วมในการ แก้ปัญหา โดยให้หน่วยงานในสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดูแล ช่วยเหลือหลักในแต่ละพื้นที่ โดยแต่ละพื้นที่จะตั้งเต็นท์อำนวยความสะดวก แจก สิ่งของบรรเทาทุกข์ การให้ความช่วยเหลือด้านสาธารณสุข การรับบริจาคต่างๆ เป็นต้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าจังหวัดอุบลราชธานีมีประสบการณ์การรับมือกับน้ำท่วมทั้งน้ำท่วมหนักและน้ำท่วมซ้ำซาก เมื่อเกิดเหตุภัยพิบัติจึงได้มีการเตรียมแผนรับมือน้ำท่วมในปี 2554 โดยดำเนินการตามกรอบของพระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. 2550⁵ ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อำนวยการ และป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดเป็นฝ่ายเลขานุการ โดยได้มีการวางแผนรับมือภายใต้แนวคิดการบริหารจัดการภัยพิบัติ (Disaster Management) ซึ่งบทความชิ้นนี้นำเสนอวิธีการรับมือและจัดการปัญหาใน กรณีของเทศบาลเมืองวารินชำราบ ดังต่อไปนี้

วิธีการรับมือและการจัดการปัญหาน้ำท่วม กรณีของเทศบาลเมืองวารินชำราบ

สำหรับพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมที่เทศบาลเมืองวารินชำราบ รับผิดชอบนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณเชิงสะพานเสรีประชาธิปไตย และ สะพานรัตนโกสินทร์ 200 ปี ซึ่งพื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่ป่าบุงป่าทามของกลุ่มแม่น้ำมูล จึงทำให้เป็นพื้นที่ประสบกับปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ เทศบาลเมืองวารินชำราบมีการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับสถานการณ์น้ำท่วมเพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวชุมชนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) ช่วงก่อนภาวะฉุกเฉิน (before crisis) ประกอบด้วย 2 ระบบย่อย⁶ ได้แก่

(1) ระบบเฝ้าระวังภัย (hazard mitigation) เป็นการวัดระดับอันตรายของภัยพิบัติ

เทศบาลจะทำการสำรวจข้อมูลคร่าวๆจากรายงานประจำปีต่างๆที่ผ่านมา เกี่ยวกับสถิติของระดับน้ำในพื้นที่ และมีการคาดการณ์สถานการณ์น้ำที่จะ

⁵ พรบ. ดังกล่าวให้ความหมายของ “สาธารณภัย” หมายรวมถึง อัคคีภัย วัตถุภัย อุทกภัย ภัยแล้ง โรคระบาดในมนุษย์ โรคระบาดสัตว์ โรคระบาดสัตว์น้ำ การระบาดของศัตรูพืช ตลอดจนภัยอื่น ๆ อันมีผลกระทบต่อสาธารณสุข ไม่ว่าจะเกิดจากธรรมชาติ มีผู้ทำให้เกิดขึ้น อุบัติเหตุ หรือเหตุอื่นใด ซึ่งก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต ร่างกายของประชาชน หรือความเสียหายแก่ทรัพย์สินของประชาชน หรือของรัฐ และให้หมายความรวมถึงภัยทางอากาศ และการก่อวินาศกรรมด้วย

⁶ หัวข้อนี้ผู้เขียนนำแนวคิดมาจาก สุริชัย หวันแก้ว (2550: 123)

ท่วมในพื้นที่ในแต่ละปี จากสถิติดังกล่าวที่ผ่านมา เพื่อเตรียมแผนและเตรียมการรับมือจากปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ เช่น การอพยพ และขนย้ายสิ่งของ เพื่อเป็นการบรรเทาสาธารณภัยที่อาจจะเกิดขึ้น

(2) ระบบการเตรียมความพร้อม – แผนฉุกเฉิน (emergency preparedness)

เจ้าหน้าที่ของเทศบาลจะเดินทางลงพื้นที่ชุมชนริมแม่น้ำมูลได้แก่ หาดสวนยา ท่ากอไผ่ ท่าบั้งมั่ง และเกตูแก้ว ซึ่งกำลังเริ่มได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม โดยเทศบาลได้เตรียมการวางแผนและแก้ไขปัญหให้กับประชาชนในพื้นที่อย่างเต็มที่รวมถึงเดินทางลงตรวจเขื่อนริมแม่น้ำมูลเพื่อเตรียมความพร้อมในการรับมือน้ำท่วมที่กำลังจะเกิด โดยประโยชน์ของเขื่อนคือจะช่วยชะลอไม่ให้น้ำท่วมได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมเร็วเกินไป โดยหัวหน้าฝ่ายป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พนักงานเจ้าหน้าที่ป้องกันและรักษาความสงบ และเจ้าหน้าที่กองช่างได้ลงพื้นที่ชุมชนริมแม่น้ำมูล เพื่อเร่งเตรียมการและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดจากน้ำท่วม ทั้งดำเนินการประชาสัมพันธ์ เตือนภัย จัดเตรียมพื้นที่กำแพงป้องกันน้ำท่วม และสูบน้ำออกจากพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซึ่งเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้กับประชาชน และยังร่วมเตรียมการวางแผนและแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในพื้นที่อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ยังขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง กับการเข้ามาช่วยเหลือชุมชนในพื้นที่ ทั้งการไฟฟ้า ด้านสาธารณสุข โภค ส้วม ความสะอาดต่างๆ และรถที่จะใช้ในการติดต่อประสานงานเพื่อช่วยเหลือในด้านต่างๆยามฉุกเฉิน

2) ช่วงระหว่างภาวะฉุกเฉิน (during crisis) หรือ “ช่วงตั้งหลักกอบกู้”

ในช่วงภาวะฉุกเฉิน เทศบาลจะประสานงานให้ความช่วยเหลือตามคำสั่งจังหวัด มีการช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกกับชาวชุมชน ทั้งการจ่ายแจกน้ำเพื่อใช้บริโภคและอุปโภค ส้วมสาธารณะ ไฟฟ้า วัสดุก่อสร้างที่พักรั่วครวสังกะสี ไม้ ฝ้ายาง โดยป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของเทศบาลจะเตือนไม่ให้ชาวชุมชนตั้งบ้านเรือนริมถนน จากเหตุผลด้านอันตรายและเกรงไม่มีความปลอดภัย โดยได้เตรียมสถานที่พักไว้ใกล้กับสถานีรถไฟ แต่ชาวชุมชนก็ไม่ได้ย้ายไปที่ดังกล่าว ด้วยเหตุผลเพราะเป็นหน่วยงานของตนและหากน้ำลดจะได้กลับไปสะดวก จึงมีการจัดหมวดหมู่แบ่งโซนผู้อพยพที่ขึ้นมาอาศัย มีการประสาน

หน่วยงานต่างๆเข้ามาช่วยเหลือในหลายภาคส่วน มีการมอบถุงยังชีพ จากหน่วยงานให้ชาวมุสลิมและพระภิกษุในพื้นที่ จัดหาเรือประจำชุมชน ชุมชนละ 3 ลำ เป็นเรือพลาสติก ประสานงานด้านความปลอดภัยเพื่อตรวจตราทางน้ำ เพื่อเป็นการสอดส่องดูแลทรัพย์สินของชาวมุสลิมจากขโมย และได้มอบเงินช่วยเหลือฉุกเฉินให้ครัวเรือนที่ประสบภัยครัวเรือนละ 5,000 บาท รวมทั้งหมด 1,648 ครัวเรือน

ภาพที่ 2 การตั้งที่พักอาศัยชั่วคราวริมถนน

3) ช่วงหลังภาวะฉุกเฉิน (after crisis) หรือ “ช่วงฟื้นฟูและพัฒนา”

ช่วงหลังภาวะฉุกเฉิน ที่ปริมาณน้ำเริ่มกลับสู่สภาวะปกติ มีการลงพื้นที่สำรวจความเสียหายของบ้านเรือนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมเพื่อมอบเงินชดเชยในเรื่องการซ่อมแซมบ้านเรือน มีการทำความสะอาดของสาธารณสุข ทำกิจกรรม Big Cleaning Day เพื่อเป็นการทำความสะอาดเพื่อฟื้นฟูความเสียหายจากสถานการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมา มีกิจกรรมโยน EM Ball ในพื้นที่น้ำท่วมขังเพื่อดับกลิ่นและฟื้นฟูสภาพน้ำ มีการประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อมาช่วยเหลือชาวมุสลิมในพื้นที่

3. กรณีศึกษาน้ำท่วมชุมชนหาดสวนสุข 1

สำหรับ ชุมชนหาดสวนสุข 1 เป็นชุมชนที่อยู่บริเวณเชิงสะพานรัตนโกสินทร์ซึ่งเชื่อมระหว่างตัวเมืองอุบลราชธานีและเมืองวารินชำราบ ตั้งอยู่ในเขตรับผิดชอบ ของเทศบาล เมืองวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มีประชากร 534 คน เพศชาย 211 คน เพศหญิง 323 คน คิดเป็น 133 หลังคาเรือน เดิมเน้นบริเวณชุมชนหาดสวนสุข 1 และชุมชนต่างๆในบริเวณใกล้เคียงทั้งหมด คือบ้านหาดสวนยา ตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2451 ชื่อชุมชนหาดสวนยานี้ มีที่มาจากกรรมกรซึ่งปลูกเพิงพักอาศัยในบริเวณนั้น ได้มีการปลูกยาสูบเพื่อเป็นอาชีพเสริม โดยจะปลูกในหน้าแล้ง ซึ่งตอนนั้นยังไม่มีน้ำท่วมและปลูกอยู่นานหลายปี นี้ เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงมีการแยกหมู่บ้านออกเป็น บ้านหาดสวนสุข บ้านท่ากอไผ่ และบ้านคูยาง โดยในปี พ.ศ. 2537 หมู่บ้านเหล่านี้ถูกโอนมาอยู่ในเขตเทศบาลตำบลวารินชำราบและเปลี่ยนมาเรียกหมู่บ้านเหล่านี้ว่าชุมชน เมื่อชุมชนหาดสวนสุข มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมาก จึงได้ให้มีการแยกออกเป็นอีกหนึ่งชุมชน ชาวชุมชนได้มีการประชุมพูดคุย ถึงชื่อชุมชนใหม่ที่จะแยกออกมา ซึ่งมีหลากหลายความคิดเห็น แต่คนส่วนใหญ่ไม่ยอมแยกชุมชนออกมาใหม่ อยากรักษาเป็นชุมชนหาดสวนสุข เหมือนเดิม ทางเทศบาลเมืองวารินจึงได้เสนอให้ ใ้หมายเลข 1 ต่อท้ายชื่อชุมชน จึงได้กลายมาเป็นชุมชนหาดสวนสุข 1 แยกออกจากชุมชนหาดสวนสุข⁷ เมื่อปี 2547

3.1 ผลกระทบจากน้ำท่วม

ชุมชนหาดสวนสุข 1 ไม่ได้เป็นพื้นที่เกิดน้ำท่วมซ้ำซาก แต่เคยเผชิญกับสถานการณ์น้ำท่วมมาแล้วหลายครั้ง จึงถือว่ามิประสบการณืที่จะมีการรับมือในสถานการณ์น้ำท่วมอยู่บ้าง จากที่กล่าวมา ถึงแม้ว่าชาวชุมชนหาดสวนสุข 1 จะเคยเผชิญกับสถานการณ์น้ำท่วม แต่มีความพร้อมในการรับมือทั้งทางด้านกายและทางใจ ได้ดีเท่าที่ควร เพราะเมื่อน้ำท่วม ทุกอย่างต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิถีชีวิตที่เคยเป็นอยู่ประจำวัน ตั้งแต่เริ่มสัมตา รวมถึงความ

⁷ ตั้งชุมชนเมื่อปี 2526

เป็นอยู่ระหว่างวัน ในด้านการดำรงชีวิต รวมทั้งในด้านการบริโภค - อุปโภค ที่ต้องเปลี่ยนไปเป็นอย่างมาก

ในช่วงแรกทางเทศบาลเมืองวารินชำราบ จะไม่ให้ชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เชิงสะพานเสรีประชาธิปไตย และสะพานรัตนโกสินทร์ 200 ปี ย้ายขึ้นมาอาศัยบนริมถนนสถิตยนิมานกาลซึ่งเป็นถนนหลักในการสัญจรระหว่างเขตเชื่อมต่อของเทศบาลนครอุบลราชธานีและเทศบาลเมืองวารินชำราบ โดยมีสาเหตุมาจากการความกังวลเรื่องความปลอดภัยจากยานพาหนะที่สัญจรบนถนนสายหลักดังกล่าวที่มีในปริมาณมาก และบริเวณนั้นมีลักษณะเป็นทางโค้งในหลายส่วน รวมถึงมองว่าการที่ให้ชาวชุมชนที่ประสบภัยในสถานการณ์น้ำท่วมย้ายขึ้นมาสร้างที่พักชั่วคราวบนถนน ทำให้มองดูไม่เป็นระเบียบ จึงได้มีการจัดพื้นที่ให้ผู้ประสบภัยอพยพไปพักในที่พักชั่วคราวที่ทางเทศบาลเมืองวารินชำราบได้จัดเตรียมไว้ในบริเวณกรมที่ดิน และพื้นที่ว่างในชุมชนรถไฟ ของเขตพื้นที่เทศบาลเมืองวารินชำราบ เพื่อสะดวกต่อการจัดการและการให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ แต่ชาวชุมชนในชุมชนต่างๆ ไม่ยอมที่จะโยกย้ายไปอยู่ที่ดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่าอยากจะอยู่ใกล้บ้าน เพื่อจะได้เข้ามาดูแลสอดส่องบ้านในช่วงสถานการณ์น้ำท่วมได้ และไม่อยากขนของที่ย้ายออกมาจากบ้านไปไกลเพราะค่านึงถึงค่าใช้จ่ายในการขนย้ายทรัพย์สินออกไปไว้ในที่พักราว ซึ่งไกลกว่าพื้นที่บนริมถนนที่อยากไปอาศัยอยู่ รวมถึงปัญหาเรื่องการจราจรทรัพย์สินในระหว่างที่ออกไปอาศัยอยู่ใกล้บ้าน โดยให้เหตุผลว่ากลัวโจรมาจี้ดแ่งบ้านเพื่อเอาทรัพย์สินที่ไม่ได้ขนออกมาด้วย เพราะว่ามันสามารถที่จะขนย้ายออกมาได้หมด เพราะสถานที่พักชั่วคราวมีความจำกัดในเรื่องพื้นที่และความแข็งแรง จึงทำให้ไม่สามารถนำทุกสิ่งในบ้านออกมาได้ และจำเป็นต้องทิ้งทรัพย์สินบางอย่างให้แช่อยู่ในน้ำ หรือเก็บขึ้นไว้บนที่สูงภายในบ้าน ในระหว่างที่ไม่มีคนอยู่ดูแลบ้าน การจัดการของชาวชุมชนในบางหลังจะมีคนในบ้านนอนบ้านฝ้ายอยู่ โดยให้คนในบ้านอีกส่วนหนึ่งย้ายออกมาอาศัยอยู่ภายนอกเพื่อเฝ้าทรัพย์สินที่ไม่สามารถขนย้ายออกมาได้ และบางหลังที่ไม่สามารถอยู่ในบ้านในสถานการณ์น้ำท่วมได้ เนื่องจากหลายสาเหตุ ทั้งอาชีพ สุขภาพ รวมถึงสภาพบ้าน ก็จะมีการฝากบ้านให้เพื่อนบ้านที่สามารถอาศัยอยู่ในบ้านได้ช่วยดูแลสอดส่องบ้านของตนให้ด้วย และจะเดินทางเข้ามาสอดส่องบ้านบ่อยๆ เพื่อดูแลทรัพย์สินของตน

รายได้เล่าว่า การขึ้นมาอาศัยอยู่บนริมถนนนี้ ความรู้สึกในเรื่องการนอนของตนไม่เปลี่ยนไปมาก แต่ว่ามีความรู้สึกกลัวหลังยากขึ้นกว่าเดิม เพราะคงมีความเครียดจากสถานการณ์น้ำท่วมที่ส่งผลกระทบต่อบ้านและความเป็นอยู่ของตน และการมาขึ้นมาอาศัยอยู่ในเพิงพักชั่วคราวก็ไม่สะดวกสบายเหมือนนอนบ้านของตน ด้วยปริมาณเนื้อที่ที่จำกัดคับแคบ จึงส่งผลให้มีความรู้สึกอึดอัดกับสภาพที่อยู่ การมีพื้นที่จำกัดทำให้รู้สึกอึดอัดและไม่ค่อยมีความเป็นส่วนตัว (สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2554)

สมร ทองดี เล่าถึงสาเหตุที่ไม่ออกไปอยู่ข้างนอกเหมือนเพื่อนบ้านหลังอื่นที่โดนน้ำท่วมก็เพราะว่า เป็นห่วงบ้าน ไม่อยากออกไป “แก่แล้ว ยายอยู่คนเดียว ผัวตาย ลูกหลานก็ไม่มี ถ้าออกไปค่าเรือข้ามคูบ้านครั้งละ 10 บาท ถึงเรือชุมชนจะมี แต่วามันก็ไม่มีคนพาย ก็ต้องจ้าง สู้อยู่ข้างในไม่ได้ ยายก็ออกไปเอาของบริจาคข้างนอกบ้าน เพื่อนบ้านเขาสงสาร เวลาเขาแจกของ เขาก็จะมาบอกถ้ามีคนมาแจกของบนถนน เขาก็จะเรียกออกไปเอา แต่ถ้าได้คูปอง เขาก็จะไปเอามาให้ เวลาฉีดยาก็ฉีใส่กระป๋อง ถ้าหนักก็ใส่กระป๋องเหมือนกัน ไม่เป็นไรหรอก อยู่คนเดียว” (สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2554)

อย่างไรก็ดี ในด้านการประกอบอาชีพ ชาวชุมชนเห็นว่าเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก เพราะส่วนมากทำงานนอกบ้าน ก็ยังคงต้องไปทำงานตามปกติ ถึงอาจจะไม่สะดวกสบายเท่าที่ควร เป็นต้น ทั้งนี้ผลกระทบของแต่ละครัวเรือนนั้น มีทั้งคล้ายกันและแตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อม เช่น ที่ตั้งบ้านเรือน ลักษณะสภาพของบ้านที่มีทั้งที่เป็นบ้านชั้นเดียวและบ้านสองชั้น ระดับและระยะเวลาในการท่วมของน้ำ และอาชีพของคนในครัวเรือน นอกจากนั้น ความช่วยเหลือเกื้อกูลของคนในชุมชนเองและความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนก็เป็นความช่วยเหลือที่สำคัญที่ช่วยลดผลกระทบให้กับชุมชนขาดความสุข 1

3.2 การปรับตัวในสถานการณ์น้ำท่วม

ในการจัดการรับมือกับปัญหาน้ำท่วมของชุมชนรอบแม่น้ำมูลในอดีตนั้น เมตตา ผิวขำ (2549) ศึกษาการปรับตัวของผู้ที่ประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในกรณีของชุมชนบ้านหาดสวนยา อำเภอรินจันราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าการที่พื้นที่ประสบภัยซ้ำซากมีสาเหตุมาจากสถานการณ์น้ำท่วมที่เปลี่ยนไปจาก

อดีต เช่น ในอดีตน้ำจะไม่หลากรุนแรง ปริมาณน้ำไม่มากและท่วมไม่นาน นานๆปี จึงเกิดน้ำท่วมใหญ่ จึงส่งผลให้เกิดปัญหาในการปรับตัวหลายด้าน ได้แก่ เรื่องการเตรียมตัวรับสถานการณ์น้ำท่วมในแต่ละปี เรื่องที่อยู่อาศัยและการอพยพเมื่อเกิดน้ำท่วม เรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เรื่องการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตประจำวันในขณะน้ำท่วม และเรื่องการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่ในชุมชนต่อไปได้อย่างปกติสุข ปัญหาที่พบเห็นได้จากการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ในภาวะที่ต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากนั้นพบว่า แม้ว่าชุมชนส่วนมากจะรู้สึกเบื่อหน่ายต่อภาวะน้ำท่วมซ้ำซากแต่ชาวชุมชนส่วนมากก็มีความต้องการที่จะอยู่อาศัยในชุมชนตนเองต่อไปโดยไม่ต้องการจะย้ายไปที่อื่น เนื่องจากเกรงว่าจะมีปัญหาในการปรับตัวเมื่อต้องไปอยู่ในถิ่นใหม่ เช่น การปรับตัวในเรื่องการประกอบอาชีพ จะไปทำงานอะไร ทำที่ไหน อย่างไร และจะสามารถทำได้หรือไม่ และถ้าไม่มีงานทำจะเอาเงินที่ไหนมาจ่าย นอกจากนี้ยังรวมไปถึงเรื่องการศึกษาของบุตรหลาน และความสะดวกสบายต่างๆที่เคยได้รับการอยู่ในชุมชนเมือง เป็นต้น

ซึ่งคล้ายคลึงกับกรณีของหาดสวนสุข 1 ที่ผู้ศึกษาพบว่า ชาวชุมชนไม่รู้สึกที่ สถานการณ์น้ำท่วมทำให้ชีวิตเปลี่ยนไปมากนัก ยังสามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ สามารถปรับตัวกับสถานการณ์ได้ แม้ในบางครั้งจะรู้สึกท้อแท้กับปัญหาที่มากับสถานการณ์น้ำท่วม แต่ก็ไม่เคยคิดว่าจะย้ายไปอาศัยอยู่ที่อื่น เมื่อเกิดสถานการณ์น้ำท่วม ก็จะย้ายไปอยู่ที่ที่สูงขึ้น ทั้งคนและสิ่งของ ไม่ได้ออกไปไกลจากบ้าน เพราะว่าเป็นห่วงต้องการดูแลบ้านเรือนของตน

ในด้านที่อยู่อาศัย แต่ละบ้านจะเตรียมการอพยพไปอยู่ในที่สูง เช่น บนชั้นสองของบ้าน ริมถนน หรือออกไปอยู่นอกพื้นที่ มีการสร้างต่อเติมชื่อบ้านเพื่อเก็บทรัพย์สิน ที่ไม่สามารถขนย้ายออกมาได้ เพื่อไม่ให้แช่อยู่ในน้ำขณะน้ำท่วม และถอดบานหน้าต่าง บานประตูเพื่อไม่ให้พังเสียหายและไม่ลอยไปกับกระแสน้ำ

ในด้านการอุปโภคและบริโภค จะมีการประกอบอาหารกินเองบ้าง และรอรับแจกอาหารจากหน่วยงานต่างๆที่เข้ามาช่วยเหลือ เนื่องจากไม่มีความสะดวกสบายในการประกอบอาหารในพื้นที่ที่มีอย่างจำกัด สำหรับน้ำใช้และน้ำดื่มทางเทศบาลเมืองวารินได้นำมาแจกจ่าย และมีบ้างที่ต้องซื้อน้ำดื่มเอง

ด้านสุขอนามัย ในเรื่องการขับถ่ายของเสีย ทางเทศบาลเมืองวารินชำระได้ทำห้องน้ำชั่วคราว และรถสุขา เพื่อให้ชาวชุมชนได้ใช้ และทางเทศบาลได้

ไปขอความร่วมมือ ห้างสรรพสินค้าและปั้มน้ำมันในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงเพื่อให้ชาวชุมชนได้ไปใช้บริการท้องถิ่น

ในด้านร่างกายและด้านจิตใจ แม้จะรู้สึกเบื่อหน่ายและท้อแท้ แต่ชาวชุมชนหาดสวนสุข 1 ก็สามารถที่จะปรับตัวเพื่อให้อยู่ในพื้นที่ได้ โดยมีวิธีการจัดการความเครียดที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์น้ำท่วม โดยจะมีการจัดการความเครียดด้วยตนเองก่อน ด้วยการออกไปพบปะพูดคุยเพื่อระบายความเครียดและเป็นการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับเพื่อนบ้านคนอื่นที่ประสบปัญหาเหมือนกับตน บางครั้ง การพูดคุยก็ทำให้ดีขึ้น เพราะได้มีมุมมอง ทำให้เห็นว่า ตนไม่ได้โดดเดี่ยว และเผชิญปัญหาอยู่เพียงลำพัง นอกจากนี้ก็หาวิธีผ่อนคลายความเครียดผ่านกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น การนอนหลับ การดูโทรทัศน์ เปิดฟังเพลงและข่าวสารจากวิทยุ พูดคุยกับเพื่อนบ้าน สำหรับบางคนถ้ามีความเครียด และความวิตกกังวลมาก ก็จะไปขอคำปรึกษาและรับยาจากหน่วยงานที่เข้ามาดูแลในเรื่องสุขภาพจิตของผู้ที่กำลังตกอยู่ในสถานการณ์น้ำท่วม

ภาพที่ 3 เสื้อน้ำมันและสิ่งกระดาษ ที่เก็บขึ้นมาจากบ้านที่โดนน้ำท่วม เพื่อนำมาใช้ปูทำพื้นเพิงพัก

ภาพที่ 4 ความเสี่ยงจากการสัญจรของรถยนต์ ของชุมชนที่สร้างเพิงพักบนถนน

3.3 การพึ่งพาอาศัยภายในชุมชน

ชุมชน ชุมชนหาดสวนสุข 1 มีการพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะในครอบครัว ซึ่งจะเห็นการแสดงบทบาทหน้าที่ของผู้นำครอบครัวอย่างชัดเจน ในการนำพาครอบครัวผ่านสถานการณ์น้ำท่วมนี้ไปได้ นอกจากนี้จะเห็นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเพื่อนบ้าน ในการช่วยเหลือกันสร้างเพิงพักชั่วคราว การฝากทรัพย์สินของเพื่อนบ้าน ฝากดูแลบ้าน (กรณีเพื่อนบ้านที่มีบ้านสองชั้นเลือกอาศัยอยู่ในบ้าน) การแบ่งปันในเรื่องอาหารการกิน การรับสิ่งของช่วยเหลือแทนกัน ในกรณีที่ไม่สามารถออกมาจับของบริจาคได้ การนำสิ่งของเข้าไปให้เพื่อนบ้านที่ฝากดูแลบ้านที่ไม่ได้ออกมาจับสิ่งของ การพูดคุยบอกต่อส่งข่าวปรับทุกข์กัน การช่วยเหลือของผู้นำชุมชนเพื่อรักษาสิทธิประโยชน์ของคนในชุมชนการติดต่อช่วยเหลือกันภายในชุมชนเอง และขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ

“คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านจะมาช่วยกันทำเพื่อที่จะให้เสร็จโดยเร็ว การสร้างที่เพิงพักชั่วคราวแต่ละหลังใช้เวลาทำไม่นาน เพียงประมาณครึ่งวัน หรืออย่างช้าก็หนึ่งวันก็เสร็จ เมื่อทำหลังหนึ่งเสร็จก็ไปทำอีกหลังหนึ่ง ช่วยเหลือกัน การสร้างเพิงพักชั่วคราวของชาวบ้านในชุมชนหาดสวนสุข 1 จึงใช้เวลาไม่มากนักในการทำที่พิงพิงบนริมถนนในช่วงสถานการณ์น้ำท่วม เพิงพักจะได้รับการต่อไฟฟ้าเพื่อให้ได้ใช้ในระหว่างที่อาศัยอยู่บนริมถนน” มานี แม็กเตอร์กล่าว (สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2554)

ในส่วนของภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาเยียวยาช่วยเหลือในด้านต่างๆ ทั้งการมอบถุงยังชีพ โดยมีสิ่งของที่จำเป็นทั้งในการอุปโภค และบริโภค แจกจ่าย เพื่อบรรเทาทุกข์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมในพื้นที่ รวมถึงได้นำเครื่องจักรกล แรงระบายน้ำในพื้นที่ และเร่งให้ขนย้ายทรัพย์สินมีค่า สัตว์เลี้ยง ไว้ในที่ปลอดภัย เพื่อลดการสูญเสีย และมีเจ้าหน้าที่ ตั้งรับการช่วยเหลือผู้ประสบภัยตลอด 24 ชั่วโมง

3.4 วิธีการรับมือน้ำท่วม และการจัดการปัญหาน้ำท่วมของชุมชน

สุริชัย หวันแก้ว (2550: 7-8) ได้สะท้อนถึงการพิจารณานโยบายและการรับมือกับภัยพิบัติในเชิงกระบวนการ โดยเห็นว่าสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ในบรรดาผู้กระทำการและกระบวนการภายใต้นโยบายต่าง ๆ นั้น ชุมชนผู้ประสบภัย จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย

เช่นเดียวกับชุมชนหาดสวนสุข 1 ที่ประสบปัญหาน้ำท่วมมาแล้ว ดังนั้น ชาวชุมชนจึงได้เตรียมการรับมือและปรับตัวเพื่อเผชิญกับสถานการณ์น้ำท่วม เพื่อลดความเสียหายจากผลกระทบของน้ำท่วมในพื้นที่ชุมชนของตน ดังนี้

1) ช่วงก่อนภาวะฉุกเฉิน (before crisis) ประกอบด้วย 2 ระบบย่อย ได้แก่

(1) ระบบเฝ้าระวังภัย (hazard mitigation) เป็นการวัดระดับอันตรายของภัยพิบัติ

เมื่อถึงฤดูฝน ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคมของทุกปี จะมีการเตรียมความพร้อมรับสถานการณ์ล่วงหน้า คือ จะคอยสังเกตปริมาณและความสูงของแม่น้ำมูล หรือไม้ก่อกองฟางข้าวจากทางเทศบาล ที่จะมาแจ้งเตือนชาวสถานการณ์น้ำถ้าปริมาณน้ำมีความสูงอยู่ในขั้นเสี่ยงจะเกิดน้ำท่วมหนัก หรืออยู่ในจุดเสี่ยง

(2) ระบบการเตรียมความพร้อม – แผนฉุกเฉิน (emergency Preparedness)

เตรียมอพยพย้ายทรัพย์สินเพื่อให้อยู่ในที่ ที่ปลอดภัยจากระดับน้ำ บ้านแต่ละหลังจะมีการต่อเติมและทำข้อใดหลังคาให้แน่นหนาขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักของ บ้านชั้นเดียวก็นำของไปฝากที่บ้านของเพื่อนบ้านที่เป็นบ้านสองชั้น

หรือนำไปฝากบ้านญาติที่อยู่นอกพื้นที่และในส่วนของคน จะเตรียมตัวในการที่จะย้ายเพื่อไปอยู่ในที่ปลอดภัย เตรียมมองหาที่อยู่อาศัยเพื่อไปพักพิงในช่วงสถานการณ์น้ำ ทรัพย์สินที่นำไปด้วยก็จะมีแค่สิ่งของที่มียุทธศาสตร์และจำเป็นต้องใช้ที่บ้านส่วนใหญ่จะมีการถอดบานหน้าต่างและบานประตูออก เพื่อลดความเสี่ยงภัยจากการกระแทกของกระแสน้ำ เมื่อฟังข่าวว่าปริมาณน้ำจะท่วมสูง และหาสิ่งของหนักๆ เช่น แคร่ไม้หรือโต๊ะมาทับไว้ เพื่อกันไม่ให้บานประตูและหน้าต่างลอยไปกับน้ำ

2) ช่วงระหว่างภาวะฉุกเฉิน(during crisis)หรือ“ช่วงตั้งหลักกอบกู้”

เมื่อจำเป็นต้องอพยพ ชาวชุมชนจะขนย้ายทรัพย์สินที่จำเป็นออกมาด้วย โดยจะนำไปไว้ในที่พักชั่วคราว ที่ไปอาศัยอยู่ใหม่ เพื่อเป็นการรักษาทรัพย์สินของตนจากสถานการณ์น้ำท่วม หรือนำไปฝากบ้านญาติ นอกพื้นที่สถานการณ์น้ำท่วม

ระหว่างที่คนในชุมชนหาความสุข 1 ขึ้นมาอาศัยอยู่ที่เพิงพักริมทาง รวมถึงคนที่อาศัย อยู่ในบ้าน หรือออกไปอาศัยนอกพื้นที่ จะติดตามข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์น้ำท่วมในพื้นที่ของตนเองอยู่เป็นประจำ ทั้งจากประกาศระดับน้ำของทางราชการ และ การบอกเล่ากันปากต่อปาก

เนื่องจากสถานการณ์น้ำท่วม เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ต้องมีการวางแผนป้องกัน รวมถึงมีวิธีการเตรียมการรับมือ กับสถานการณ์ต่างๆที่จะเกิดขึ้น ดังนั้น การสั่งการของผู้นำ ทั้งผู้นำในครัวเรือน ในชุมชน หรือกลุ่มคนที่มิบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐและความเป็นอยู่เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย ยังต้องมีบทบาทมากขึ้นกว่าในสถานการณ์ปกติ เพราะในสถานการณ์เช่นนี้ ผู้ประสบภัยย่อมมีความตื่นตระหนกกับภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้น จนทำให้เกิดความเครียดและความวิตกกังวลในการทำสิ่งใดหรือการตัดสินใจ ในช่วงสถานการณ์เช่นนี้ ผู้นำในด้านต่างๆ จึงต้องเป็นเสาหลักที่มีบทบาทสำคัญในการคิด วิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อที่จะนำพา คนในการปกครองผ่านพ้นวิกฤตินี้ไปได้ โดยมีบุคคลและหน่วยงานในชุมชนที่มีบทบาทสำคัญ ดังนี้

หัวหน้าครอบครัว: ในสถานการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้น หัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่ตัดสินใจว่าจะมีการนำพาครอบครัวผ่านสถานการณ์น้ำท่วมนี้ไปอย่างไร ตั้งแต่การวางแผนจัดเตรียม จัดเก็บข้าวของ วางแผนเรื่องที่อยู่อาศัยของคนในครอบครัว เพื่อความปลอดภัย จะมีบทบาทชัดเจนในเรื่องการตัดสินใจ หัวหน้า

ครอบครัวจะต้องเป็นผู้เสียสละ และทำหน้าที่ดูแลบ้านเรือน และสมาชิกในครัวเรือนให้ผ่านสถานการณ์น้ำท่วมนี้ไปได้ ในกรณี ขึ้นไปอาศัยที่เพิงพักชั่วคราวริมถนน จะเป็นผู้ที่จับจอง สร้างเพิงพัก ดูแลความปลอดภัย ของคนในครอบครัว และเข้ามาสอดส่องดูแลบ้านเรือนขณะที่น้ำท่วม ในบางกรณี ถ้าบ้านหลังใดเลือกที่จะดูแลบ้านในสถานการณ์น้ำท่วม คือเลือกที่จะอาศัยอยู่ภายในบ้านเพื่อดูแลทรัพย์สินภายในบ้านจากการโจรกรรม ในสถานการณ์น้ำท่วม

กรรมการชุมชนหาดสวนสุข 1 : กรรมการชุมชนหาดสวนสุข 1 มีบทบาทในสถานการณ์น้ำท่วม ตั้งแต่การประกาศเตือนภัย เผ่าระวัง และช่วยเหลือชาวชุมชน ตั้งแต่ก่อนภาวะฉุกเฉิน และในการประสานงานเรื่องความช่วยเหลือชาวชุมชน เรื่องการขอความอนุเคราะห์ที่อุปกรณ์ในการสร้างที่พิงชั่วคราวริมถนน โดยจะมีการดำเนินการโดยการไปติดต่อกับทางเทศบาลเมืองวารินชำราบ เพื่อแจ้งยอดผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์น้ำท่วมและขอความช่วยเหลือมาให้คนในชุมชน รวมถึงการนำเอกสารตรวจสอบความเสียหายของรัฐบาลมาให้ชาวชุมชนกรอก เพื่อเป็นการรักษาสีทธิประโยชน์ของตนเพื่อรับสิทธิในเงินช่วยเหลือ

อพปร.: มีหน้าที่ดูแล สอดส่องเรื่องความปลอดภัยภายในชุมชนของตน โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์น้ำท่วม จะมีการดูแลทั้งทางบกและทางน้ำ ทั้งกลางวันและกลางคืน เนื่องจากการตั้งเพิงพักริมถนนของผู้ประสบภัยอยู่บริเวณถนนสายหลัก ทำให้มีรถในปริมาณมาก และ ตรงบริเวณหน้าชุมชนเป็นที่กักรถได้ จึงยิ่งเพิ่มอันตรายมากขึ้น อพปร. จึงต้องไปดูแลเรื่องการจราจรช่วยกับตำรวจที่มาดูแลในบริเวณนั้น และในตอนกลางคืน ก็มีการสอดส่อง ความปลอดภัยของบ้านเรือน เพื่อเป็นการช่วยดูแลบ้านเรือนของชุมชน จากการโจรกรรม

3) ช่วงหลังภาวะฉุกเฉิน (after crisis) หรือ “ช่วงฟื้นฟูและพัฒนา”

หลังจากปริมาณน้ำลดลง เมื่อชาวชุมชนพร้อมที่จะย้ายกลับที่อยู่อาศัยเดิม ชาวชุมชนจะเตรียมการตรวจสอบความเสียหายของบ้านเรือน การทำความสะอาดบ้านเรือน การขนของกลับบ้าน

ในด้านการซ่อมแซมบ้านในส่วนที่เสียหาย ชาวชุมชนจะซ่อมแซมในส่วนที่มีความจำเป็นและสำคัญก่อน ในส่วนอื่นก็ค่อยๆทยอยทำการซ่อมแซม ซึ่งช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับความเสียหายและปัจจัยด้านการเงินของบ้านแต่ละหลัง รวมถึงการรอความช่วยเหลือจากทางรัฐ เพราะเมื่อเกิดสถานการณ์น้ำท่วมจะมีงบประมาณมาสนับสนุนในการซ่อมแซมบ้านเรือน โดยงบประมาณที่มาช่วยเหลือนั้นจะขึ้นอยู่กับการประเมินความเสียหายของเจ้าหน้าที่ของทางเทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ตารางที่ 1 สรุปการเตรียมความพร้อมรับมือกับสถานการณ์น้ำท่วมของชุมชนหาดสวนสุข1 และองค์กรที่เกี่ยวข้อง

ช่วงเวลา ชุมชน/ องค์กร	ก่อนภาวะฉุกเฉิน (before crisis)	ระหว่างภาวะฉุกเฉิน (during crisis) หรือ “ช่วงตั้งหลักก่อนภัย”	หลังภาวะฉุกเฉิน (after crisis) หรือ “ช่วงฟื้นฟูและพัฒนา”
ชุมชนหาด สวนสุข 1	- เผื่อระวังระดับน้ำ - อพยพย้าย ทรัพย์สินเพื่อให้อยู่ ในที่ ที่ปลอดภัย จากระดับน้ำ	- ติดตามข่าวสารเกี่ยวกับ สถานการณ์น้ำท่วมในพื้นที่ของ ตนเองอยู่เป็นประจำ - ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และปรับตัว ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ - เผื่อระวังทรัพย์สินทั้งในบ้าน และที่พกชั่วคราว	- ประเมินความเสียหาย - เตรียมขนของกลับ - รับความช่วยเหลือจาก ภาครัฐ - ซ่อมแซม
องค์กร ภาครัฐ: เทศบาล วารินฯ	- เตรียมความ พร้อมตามแผนงาน ของรัฐ เช่น เตรียม ที่พักชั่วคราว ศูนย์ ปฏิบัติงานให้ความ ช่วยเหลือ เป็นต้น	- ประสานงานให้ความ ช่วยเหลือตามคำสั่งจังหวัด - มอบอุปกรณ์ยี่หิ้ว - ตรวจตรา/รักษาความ ปลอดภัยให้กับพื้นที่อพยพและ พื้นที่ประสบภัย	- ประเมินความเสียหาย - จ่ายค่าชดเชย - กิจกรรมสาธารณะ เช่น Big Cleaning Day - โยน EM Ball
เครือข่ายภาค ประชาชน	อบรม เตรียมแผน รับมือภายใต้ โครงการฟื้นฟูวิถี ชีวิตและเตรียม ความพร้อมรับมือ ภัยพิบัติโดยชุมชน เป็นแกนหลัก	ร่วมมือกับชุมชนในการอพยพ รวมถึงเชื่อมโยงโครงการจาก ชุมชนนำร่องกับชุมชนหาดสวน สุข 1	- ถอดบทเรียน - สร้างกลไกความ ร่วมมือในการฟื้นฟู ชุมชน ฯลฯ

ช่วงเวลา ชุมชน/ องค์กร	ก่อนภาวะฉุกเฉิน (before crisis)	ระหว่างภาวะฉุกเฉิน (during crisis) หรือ “ช่วงตั้งหลักกอบกู้”	หลังภาวะฉุกเฉิน (after crisis) หรือ “ช่วงฟื้นฟูและพัฒนา”
องค์กรเอกชน		-ให้ความช่วยเหลือด้าน สาธารณูปโภค เช่น ท่อน้ำ -ให้การสนับสนุนเครื่องอุปโภค บริโภค	

4. ทูตทางสังคมในสภาวะน้ำท่วม

ภายใต้สถานการณ์น้ำท่วมจะพบว่าชาวชุมชนหาดสวนสุข 1 มีทางเลือกที่หลากหลายในการแก้ไขปัญหา สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องอพยพย้ายที่อยู่อาศัยไปที่พักพิงทางดั่งที่กล่าวมาแล้วนั้นได้ใช้ทูตทางสังคม คือความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชนในการจัดการปัญหา (ปีนวดิ ศรีสุพรรณ 2549: 71) ได้แก่ การใช้ระบบพึ่งพาภายในชุมชน มีการฝากข้าวของให้เพื่อนบ้านข้างเคียง หรือญาติมิตรที่มีบ้านในที่อื่นที่ไม่ถูกน้ำท่วมช่วยดูแล ทั้งการมีน้ำใจต่อกันในการช่วยกันย้ายข้าวออกจากพื้นที่น้ำท่วม รวมถึงการช่วยกันสร้างที่พักชั่วคราว โดยผู้นำและอาสาสมัครป้องกันภัยเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการเป็นผู้นำในการสร้างทักษะในการจัดการภายในชุมชน ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ในอนาคต เพื่อให้ชุมชนมีความเท่าทันต่อปัญหาและมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกับชุมชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตและร่วมกับองค์กรภาครัฐประสานผ่านผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาในชุมชน

5. สรุปและข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ชาวชุมชนหาดสวนสุข 1 ทราบว่าบริเวณที่อยู่อาศัยเคยเป็นพื้นที่ป่าบุงป่าทาม เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ในอดีตพื้นที่นี้เคยเกิดน้ำท่วมหลายครั้ง ทำให้ชาวชุมชนเกิดความคุ้นชินกับภาวะน้ำท่วม จึงมีวิธีการจัดการรับมือกับสถานการณ์น้ำท่วม และมีการปรับตัวในด้านต่าง โดยกลไกการปรับตัวส่วนบุคคลของชาวชุมชนหาดสวนสุข 1 ในครั้งนี้ เป็นการปรับตัวของบุคคลในภาวะวิกฤติ มีการปรับตัวของภาวะจิตใจอารมณ์ที่เคร่งเครียด ในภาวะคับขัน ทำให้เห็นว่าบุคคลสามารถเผชิญต่อปัญหาชีวิต สามารถควบคุมตนเอง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงอยู่ในสังคมและมีชีวิตประจำวันได้อย่างปกติสุข

ชาวชุมชนมีวิธีการรับมือและปรับตัวในสถานการณ์น้ำท่วม และการจัดการปัญหาน้ำท่วมซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ทั้งทางร่างกาย จิตใจ ด้านบทบาทหน้าที่ และด้านการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน โดยมีวิธีการรับมือและการเตรียมตัวกับที่จะเผชิญกับสถานการณ์น้ำท่วมในระหว่างช่วงก่อนภาวะฉุกเฉิน ระหว่างภาวะฉุกเฉิน และหลังภาวะฉุกเฉิน นอกจากการเตรียมตัวของชาวชุมชนแล้ว การจัดการของภาครัฐในพื้นที่ คือเทศบาลเมืองวารินชำราบ ก็มี การเตรียมตัววางแผนการช่วยเหลือชุมชนในเขตพื้นที่ โดยแบ่งเป็น 3 ระยะเช่นกัน คือ ก่อนภาวะฉุกเฉิน ระหว่างภาวะฉุกเฉิน และหลังภาวะฉุกเฉิน เช่นเดียวกัน การเตรียมความพร้อมกับสถานการณ์น้ำท่วมรุนแรงที่ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ แต่สามารถเรียนรู้จากธรรมชาติและปรับตัวได้และมีการวางแผนในการจัดการกับตัวเองและครอบครัวถึงสถานการณ์ที่จะเกิดไม่ว่าเมื่อใดก็ตาม โดยการหาทางชะลอหรือบรรเทาความรุนแรงของสถานการณ์น้ำท่วมทั้งในเชิงสังคมและการป้องกันน้ำท่วมพื้นที่ รวมถึง การเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานจากหลายภาคส่วนให้การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในพื้นที่เทศบาลเมืองวารินชำราบโดยมีการมอบ และร่วมบริจาคสิ่งของช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยในพื้นที่เทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

สถานการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมาทำให้เห็นว่า ทูนาทางสังคมของชาวชุมชนหาดสวนสุข 1 ก็เป็นอีกปัจจัยหลักที่ทำให้ชาวชุมชนผ่านสถานการณ์น้ำท่วมมาได้ ไม่ว่าจะเป็นความมีน้ำใจต่อกัน ความเอื้ออาทร การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การฉุนฉียวกำลังการสร้างทักษะในการจัดการปัญหา รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการจัดการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการจัดการแก้ไขปัญหาได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

- 1) ควรส่งเสริมการประเมินผลวิธีการแก้ไขปัญหาในการจัดการปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่เทศบาลเมืองวารินชำราบ โดยให้ชาวชุมชน ในชุมชนต่างๆ ที่ประสบภัยเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินและเสนอความคิดเห็นด้วย
- 2) ควรส่งเสริมเครือข่ายชุมชนในการเฝ้าระวังสถานการณ์น้ำเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนและลดความรุนแรงของภัยต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2553). คู่มือฝึกอบรมการปลูกจิตสำนึก เพื่อเตรียมพร้อมรับมือภัยน้ำท่วม. www.disaster.go.th/dpm/users/files/manual04.pdf.
- ปิ่นวดิ ศรีสุพรรณ. (2549). ทูตทางสังคม: แนวคิดและปฏิบัติการในบริบทการพัฒนาของไทย. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 3 (1), 69 – 106.
- มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. (2547). ผลกระทบจากสภาวะน้ำท่วม ด้าน เศรษฐศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ริมตลิ่งแม่น้ำมูล เขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี และ อำเภวารินชำราบ อุบลราชธานี 2547. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- เมตตา ผิวขำ. (2549). การปรับตัวของผู้ที่ประสบภัยกับปัญหาอุทกภัยซ้ำซาก: กรณีศึกษาชุมชนบ้านหาดสวนยา อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์ เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- เรวดี ประเสริฐเจริญสุข, บรรณาธิการ. (2553). คู่มือการจัดการภัยพิบัติ : มุมมองมิติหญิงชาย. กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.
- วาสนา ศรีจำปา. (2555). อยู่กับน้ำ: กรณีศึกษาน้ำท่วมชุมชนชนหาดสวนสุข1 จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จังหวัดอุบลราชธานี. (2554). รายงานสถานการณ์อุทกภัย วันที่ 18 กันยายน 2554. <http://www.dpm.ubpoc.go.th/>

- สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. (2549). “สังคมวิทยาสีนามิ: ระบบและนโยบายรับมือภัยพิบัติ” ใน **รวบรวบบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549 เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของ ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. (2550). **สังคมวิทยาสีนามิ: การรับมือกับภัยพิบัติ**. กรุงเทพฯ: เตือนตุลา.
- ส่วนกฎหมาย สำนักมาตรการป้องกันสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย. (2550). **พระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ.2550**. สืบค้นเมื่อ 18 พฤษภาคม 2555, จาก <http://61.19.54.137/law/dpmlaw/main/content.php?page=sub&category=40&id=173>
- Pinwadee Srisupun. (2012). **Flood Disaster Preparedness Indices [FDPI]**. Ubon Ratchathani: Mekong Sub-region Social Research Center, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University.